

תשובה

בענין העירוב דבארא פארק

- ג' המחיצות המקיפין את העיר
- עומד מדובה על הפרוץ
- בדין ס' רבוא עוברין בו
- הסילוף הנורא בדעת רבינו זצוק"ל

מאת הרב הגאון

מוהר"ר יצחק הלוי מאנדל שליט"א

דיין ומו"צ בקרית יואל יצ"ו

בעמח"ס שו"ת חקר הלכה, וחקר הלכה על הל' רבית

בעזה"י

למע"כ הרב הגאון המפורסם איש האשכולות וכו' ה"ה כש"ת מו"ה חיים יהודה כ"ץ שליט"א

אברק"ק סערדאהעל, בארא פארק יצ"ו

אחדשהדר"ג, היות והגיעני מכתב מא' הרבנים נגד העירוב דבארא פארק, על כן אמרתי להודיע למע"כ שליט"א מה שראיתי להעיר בענין זה.

והוא בענין הג' מחיצות המקיפין את העיר, והיינו מצד מערב וקצת מצד צפון ודרום, ושכונת בארא פארק באמצע המוקף, שבוה יצאנו מידי רה"ר גם לדעה הראשונה בסימן שמ"ה ס"ו.

וראיתי שחכם אחד העיר להשיג על זה מדברי הריטב"א ז"ל (עירובין כ"ב ע"א) שכ' דכיון דרבים בקעי, אתי רבים ומבטלי מחיצה, ומשו"ה לגבי ירושלים דוקא דלתות מצילות ירושלים מדין רה"ר וכו'. ואע"פ שיש שם מורה ומערב פתחים גמורים לא חשיבא סתימא, דאתי רבים ומבטלי מחיצות. פי' וכו'. אלא שמפילין מחיצות שבמורה ומערב כיון שבוקעין בהם תדיר וכו'. מבואר מדבריו דבטלה כל המחיצות שבצד הפירצה מכח הא דאתי רבים ומבטלי - הגם דמדברי הרמב"ן ז"ל במלחמות מבואר בהדיא דרק נגד הפירצה בטלה דין רה"ר מיניה, אבל לא נגד המחיצות, ועל כרחק דלא ס"ל שמפילין כל המחיצות. וגם הרז"ה ז"ל בהמאור נראה דג"כ לא ס"ל דמפילין כל המחיצות של צפון ודרום (גם שלא כנגד הפירצות) כל זמן דאיכא ב' מחיצות זו כנגד זו. והרז"ה מידי רק בנפרץ שתי וערב ורבים בקעי שתי וערב, וכמו בהך דפסי ביראות, אבל בנפרץ רק שתי או ערב, דא"כ נשאר שלא כנגד הפירצה ג' מחיצות, משמע מדברי הרמב"ן והרז"ה ז"ל חזו מהני אפי' לרבנן דבעי' ג' מחיצות מה"ת, אפי' גם בלאה"ט דס"ל דלא אתי רבים ומבטלי מחיצות. וכ"מ בדברי התוס' שם ד"ה חייבין, שכתבו דדוקא במקום הפילוש במל המחיצה עיי"ש.

אבל מ"מ מדברי הריטב"א ז"ל משמע לכאורה, דאמנם הוא ס"ל כן דמפילין כל המחיצות מצד מורה ומערב גם שלא כנגד הפירצה. אולם נראה ברור דכל זה הוא דוקא אם נפרץ למקום שאפשר שימשך שם הרה"ר כמו בירושלים, דבוקעין בכל צד מורה וכל צד מערב (שתי וערב) גם מה שחוץ ירושלים, ושייך לומר שנמשך הרה"ר גם חוץ לירושלים מכח זה שנפרץ והרבים בוקעין בו.

אבל אם נפרץ למקום שהוא נידון מה"ת ככרמלית, והיינו שהוא נפרץ להים, כמו בנר"ד דהמחיצות הוא בגידודי הים, דבוה לא שייך לומר שמפילין כל המחיצות של דרום וצפון (גם מה שאינו נגד הפירצה), דזה אינו, כיון דלא שייך לומר שהרה"ר יהיה נמשך גם במקום ההוא אחורי המחיצות. דזה תינח אם יכולים לידון עליו דין רה"ר מכח הילוך הרבים הנמשך לשם, אבל בנפרץ להים דהוא כרמלית דל"ש לומר בלא"ה דנמשך שם דין רה"ר, כיון דבכל אופן הרי נידון ככרמלית, בכה"ג בוודאי הריטב"א יורה דלא אמרינן דמפילין כל המחיצות של הצד שנפרץ.

ויותר מזה דעת כמה פוסקים דלא חשיב רבים מבטלי מחיצתא, אא"כ איכא דין רה"ר בהילוך הרבים במקום הפירצה, עיין מג"א שם"ג ושועה"ר שם סמ"ב. (ועיין היטב שועה"ר בקו"א לסימן שמ"ה אות ב' עיי"ש.) ועכ"פ בנ"ד דהוא שלא כנגד הפירצה, בוודאי דכו"ע מודים דל"ש לומר דבטלה המחיצות אא"כ איכא דין רה"ר בהילוך שאחורי המחיצות. אבל לא היכא דאחורי המחיצות הוא כרמלית.

וכיון שכן בנ"ד, כיון דאיכא ג' מחיצות דעומד מרובה, והנך ג' מחיצות עומדים סמוך אצל הים דהוא כרמלית, באופן דל"ש לומר דנמשך הרה"ר גם אחר המחיצות, בוודאי דתוך המחיצות נידון לכו"ע כרה"י נוה"ת.

ודבר זה מוכרח הוא, דאל"כ יקשה על הריטב"א דמ"ש הך דירושלים (דנפרצה מזרח ומערב) משאר מבוי הסמוך לרה"ר מב' הצדדין נידון מה"ת כרה"י (כל שאין הילוך הרה"ר עוברת לתוכו). ואמאי לא נימא נמי דאתי רבים ומבטלי הנך ב' המחיצות הסמוך לרה"ר. ודוחק לחלק בין אם הרבים בקעי תוך המחיצה (כדך דירושלים דבוה מיירי הריטב"א ז"ל), לבין אם הרבים בקעי לאחר שכלו המחיצה, דאכתי מאי סברא אית לן לחלק בזה.

אבל לפי הנ"ל ניחא, דעיקר הדבר תליא, אם גם אחורי המחיצה שנפרצה שייך דין רה"ר על הילוך הרבים דשם, לבין אם לא שייך דין רה"ר על הילוך הרבים דשם, וכ"ש אם ליכא הילוך הרבים שם כלל.

וכיון שכן, הדבר ניחא, דגם לגבי מבוי הסמוך לרה"ר הרי אחורי המחיצות של המבוי (מב' הצדדין) הסמוך לרה"ר, אפי' אם מסלקינן המחיצות של המבוי, אכתי הוי רק כצידי רה"ר, דהרי אין שם הילוך הרבים כדרך רה"ר, וא"א להיות נידון לעולם כרה"ר. וכיון שכן דל"ש למידן עלה דין רה"ר, משו"ה ל"ש לומר כלל דמפילין המחיצות, משא"כ לגבי ירושלים דהי' הילוך הרבים גמור גם אחורי המחיצות דצד מזרח ומערב, ומשו"ה כיון דנפרץ בצד מזרח ומערב, ואיכא הילוך הרבים גמור שם כמו בשאר רה"ר, משו"ה אמרינן דמפילין המחיצות ונמשך הרה"ר גם חוץ למחיצות ודו"ק.

וכעיי"ז מבואר בתשו' מהרי"ט ז"ל ח"א סימן צ"ד (ורמו עליו בקצור המג"א סימן שם"ג ס"ק ל"א) לחלק בין נפרץ המבוי לסתם כרמלית דחשוב נפרץ למקום האסור, לבין נפרץ לים דל"ח נפרץ למקום האסור. (אע"פ דגם הים נידון ככרמלית) משום דאין הים בת מלטול עם המבוי כמוש"כ דה"מ פי"ז מה"ש ה"ה, משו"ה הוי היכר טובא טפי מקורה עיי"ש. ודן מינה גם לנ"ד דבנפרץ לים אע"פ דחשיב פירצה, מ"מ בזה לא אמרינן דנפלי מחיצות גם מה שלא נפרצה, כיון דאין הים בת מלטול עם הרה"ר.

ועכ"פ היול"מ אפי' אם באיזה מקומות נפרצה המחיצות לרה"ר, מ"מ כיון דברוב המקומות שנפרצה לא נפרצה אלא לכרמלית שוב לא אמרינן בזה דנפלו כל המחיצות, גם אותן שלא נפרצו.

[והנה כשהגיע דברי הנ"ל לחכ"א אמר להשיג על הנ"ל, מדברי התוס' עירובין כ"ב ע"ב (ד"ה דילמא) דמפורש בתוס' דגם בנפרץ לכרמלית אמרינן אתי רבים ומבטלי מחיצה עיי"ש. עכ"ד המשיג.]

והשבתי דאין מזה תברא, דזה ודאי דכרבים בקעי בה אמרינן אתי רבים ומבטלי מחיצה וצריך תיקון מקום הפירצה, אבל מ"מ אין זה רק מדרבנן, דמה"ת עדיין דין מחיצות על העומד ונידון כעומד מרובה לדין דקיי"ל כרבנן, אבל הך דנימא דנפלי מחיצות ולא נידון עוד כעומד מרובה מה"ת ויהי' מה"ת נידון כרה"ר, זהו לא אמרינן אלא א"כ נפרצה לרה"ר גמור ולא לכרמלית ודו"ק. ע"כ הג"ה]

ודרך אגב הנני להעיר עוד כמה שראיתי במכתב חכ"א הנ"ל שכתב כדי ליישב בזה דברי רש"י ז"ל, דמש"כ רש"י ז"ל וכן בשו"ע סימן שמ"ה ס"ז די"א דבעינן ס' ריבוא עוברים בו כדי להיות רה"ר וכו' שדין זה הוא דוקא בבגון דרך שהרבים עוברים בו, וכין שאין הדרך שייך להעיר של ס' ריבוא, אזי רק מה שכפועל ס' ריבוא עוברים בו עושהו מקום של ס' ריבוא, ובעינן ס' ריבוא בכל יום, אבל מקום שהוא ס' ריבוא מצד עצמו בלי שיכואו מחוצה לה אין בזה חולק דלא בעינן ס' ריבוא בכל יום עיי"ש.

הנה מלכד דאין זכר לזה בלשון השו"ע ובגור"כ, במחכ"ת נעלם ממנו דברי הרב בית יעקב עמ"ס עירובין דף ו' ע"א (ד"ה והשתא) שכתב בהדיא להיפך, ח"ל שמש"כ רש"י שבעינין מצויים ס' רבוא בכל יום אזי היינו בעיר שהוא מיוחדת להיושבים בה, אבל בדרך שהוא מעיר לעיר, אזי לא בעי' בקיעת ס' ריבוא וכו' עיי"ש. ודברי הבית יעקב מובא נמי באורחות חיים סימן שמ"ה בהגהו' מהרש"ם שם.

ועוד ראיתי שם במכתב החכ"א, דאיכא כמה רחובות מהשכונה (של העירוב) שהם פתוחים לאיזה רחובות אושען פרקועי' ולינדן בלוודר, שיש בהם מסילות גדולות ויש בהם נוסעים הרבה ואפשר שיגיע מספרם לס' ריבוא וכו', מ"מ לפי מה שהוא המציאות לכל עין רואה הוא דאין שום אחד מרחובות השכונה הולך דרך מכוון ישר לתוך רחובות האלו, וגם הרחובות האלו אינו בהילוך ישר עם הרחובות של השכונה המפולשים לתוכו באופן דל"ש גם הך דינא דהילוך רה"ר עוברת בתוכו המבואר בסימן שמ"ה ס"י וס"ט וכמבואר שם בבה"ל עיי"ש ועיין תוס' עירובין ו' ע"ב (ד"ה וכו') וברא"ש ז"ל שם.

וכיון שכן, גם אם ננקוט לחומרא כהך מ"ד דגם הנוסעים בעגלות מצטרפי להם' ריבוא ולא בעי' הולכי רגל, וגם אם ננקוט עוד לחומרא דאפי' באין ס' ריבוא במקום אחד (כמו שהי' בדגלי מדבר) רק בהמשך מקום ארוך הרבה חשיב רה"ר, וגם אם ננקוט עוד לחומרא דגם באין העוברין שם מתקבצים ועומדין לעולם בהך מקום (כמו שהי' בדגלי מדבר שהי' מתקבצין ועומדין שם ללמוד מפי משה רבינו) חשיב רה"ר, מ"מ לכל היותר נידונים רחובות השכונה (שהם תוך העירוב) רק כמבואר המפולשים לרה"ר דסגי בצוה"פ כמבואר בעירובין ו' ע"א וע"ב ורמב"ם ז"ל ה"ש פי"ו ה"ג ורמב"ן ז"ל במלחמות רפ"ב ובאו"ח סימן שס"ד ס"א, ועיין ג"כ בשוע"ה סימן שס"ג סמ"ד ובסימן שצ"ב ס"א שנקט שם בפשיטות כמ"ד דבעי' בקיעת ס' ריבוא עיי"ש.

וגם נראה פשוט דראוי לסמוך למעשה על דברי החזו"א עירובין סימן ק"ז (מ"ג) או"ה ואו"ז הידועים, דרחובות של עיירות שלנו ל"ה רה"ר דאורייתא נידונים הבתים כמחיצות ואע"פ דאיכא הפסק רחובות בין המחיצות, מ"מ נידון מה"ת כעומד מרובה. ומבואר בהדיא בדבריו שם דקאי אפי' באיכא ס' ריבוא בוקעין בהרחובות יי"ש. והנה בעיקר הדברים שכתב החזו"א, כבר העיר בזה בתשו' בית שלמה או"ח סימן ג"א דברחובות שלנו אפי' ברה"ר גמור יש לומר דהבתים נחשבים כמחיצה, כמו שיבואר להמעין שם בדבריו, במש"כ שם לענין דרך המלך, (ומסתבר שבדאי גם בדרך המלך ההוא הפסיקו רחובות שהי' נכנסים (או הי' חוצים) לתוך דרך המלך, ועל כרחך דכונתו נמי מכתב עו"מ עה"פ), ומבואר שם בהדיא דזה מהני אפי' להך מ"ד דגם עכשיו יש רה"ר. והנה מבואר שם ג"כ מדבריו ממש"כ שם דכדה"מ היכא דאיכא בתים גם בהצדדין, א"כ עכ"פ יש שם שם ד' מחיצות וככה"ג לרבנן (עירובין כ"ב) דקי"ל כותיהו לא אמרינן אתי רבים ומבטלי מחיצתא עיי"ש, דאפי' אם אין המחיצות מתחברות בהוית נמי מהני, ואפי' בנפרץ שם מ"ז אמה ג"כ לא ארומ"מ, כמו שהוכיח בתשו' בית אפרים סימן כ"ו, ואע"פ שהמשכנ"י סימן ק"כ חולק בזה, אבל העיקר הוא כדברי הב"א, כמו שהוכיח החזו"א שם באות ח'. ועיין ג"כ תשו' חח"ס או"ח סימן פ"ט ותשו' בר"א או"ח סימן י"ח וי"ט.

והנה במבואר שלנו, נראה פשוט דסני בתיקון צוה"פ בהך רחובות שהם בסוף השכונה (שהוא הגבול שקבעו להעירוב בעבור השכונה), ואין צריכין שום תיקון כפינות הרחובות בפנים בתוך השכונה. ואע"פ דבמבוי עקום דינו כמפולש בעקמימותו וצריך תיקון בעקמימותו ובשני ראשיו כמבואר בפ"ק דעירובין ובאו"ח סימן שס"ד ס"ג (ואע"ג דהרחובות נידון ככרמלית, מ"מ דעת רזה"פ דגם מבוי עקום הפתוח לכרמלית צריך תיקון בעקמימותו כמבואר בסימן שס"ד ובב"י שם בשם תשו' הר"ן ז"ל) משום דרחובות שלנו לא נידונים כלל כמבוי עקום כיון דאינו סתום בעקמימותו אלא פתוח הוא גם להלאה מהעקמימות, וכן הוא בכל הרחובות שבתוך השכונה, וא"כ כל בני המבואות בכל צד שיהיו פונים יכולין לראות את תיקון המבוי.

והנה לרווחא דמילתא נראה ליתן עוד מעמי דאינו נידון כמבוי עקום (ויהי' נפ"מ לענין אם המצא תמצא באחד שא' מהרחובות של השכונה יהי' סתום בעקמימותו ויהי' לו המציאות של מבוי עקום). חדא, דכבר כתב הרמ"א ז"ל בסימן שס"ג סכ"ז ובסימן שס"ד ס"א דמבואות שלנו דין הצירות יש להם, מפני שאין בתים וחצירות

פתוחין לתוכו עיי"ש. ועיין מג"א סימן שם"ג ס"ק כ"ז דעל זה אנו סומכין שלא לעשות תיקון בעקמימותו עיי"ש. ועוד טעמא איכא בני"ד לפימ"ש"כ בתשו' מהרי"ט ז"ל ח"א סימן צ"ד דהך דינא דמבוי עקום צריך תיקון בעקמימותו אינו אלא אם מתקן מבוי אחת או שנים, אבל אם מערב כל העיר או אפי' מקצת מן העיר אין צריך שום תיקון בעקמימותו ואין בזה דין מבוי עקום עיי"ש.

ועוד טעמא רבה יש ליתן בזה, והוא לפימ"ש"כ המג"א סימן שם"ג ס"ק כ"ז בשם מהרי"ל סימן י"ח, דאם כל העיר הוא מוקפת חומה אין צריך שום תיקון בעקמימותו וכו' עיי"ש. ולפי"ז בנידון דידן שעירבו לכל השכונה וקבעו גבולות להשכונה (ונתפרסם היטב השכונה שנתערב וגבוליה) וכל השכונה שבתוך העירוב מוקפים בבתיים ורחובות שהם מחוץ להשכונה. וכיון שכן, אחר שניתקן כל הרחובות העומדות בהגבול המקופת להשכונה וכל הפתוחות שבתוך הרחובות ניתקן בצורה"פ, נמצא שהפתיחות שבתוך הרחובות כיון שיש להם צורה"פ מצטרפים להבתים וכל הרחובות (והיינו הבתים עם הפתיחות) המקיפות את השכונה שנתערב הוא כהוקף חומה להשכונה (וכנ"ל בשם הב"ש והחזו"א), ושוב אין צריכין תיקון בעקמימות, (אבל כל זה רק לדוחא דמילתא, דגם בלא"ה ברחובות דידן ל"ש במציאות הך דינא דמבוי עקום כיון שהן פתוחות לגמרי עד המקום שנמצא בו התיקון וכנ"ל).

ובאמת לפי"ז יש מקום לומר עוד, דכיון שאנו אומרין שמצרפין הרחוב הפתוח הנעשה בתיקון הצורה"פ עם הבתים שיהי' נידון כמוקף חומה, א"כ מהני בכה"ג אפי' לשיטת הרמב"ם ז"ל בהל' שבת פמ"ז הט"ז ובאור"ח סימן שם"ב ס"י דבעי שיהא עומד מרובה וכו', אפי"ה מהני כאן כיון דאחר התיקון הוי הכל כהיקף חומה, וא"כ הרי הוי עומד מרובה, דהא הבתים המה הרבה יותר מהפתיחות.

והנה עוד ראיתי להעיר בענין נידון זה, דנראה פשוט מסברא דאפי' אם נקוט להחמיר דסגי בס' ריבוא בוקעין בהעיר וברחובותיה, ולא בעי שיהי' הס' ריבוא בוקעין בכל יום בהך רחוב גופיה שרוצים לדון עליה דין רה"ר, וכנראה מפשטות דברי רבותינו הפוסקים השו"ע והרמ"א ז"ל והגו"כ בסימן שמ"ה, מ"מ נראה דבעי שכל הס' ריבוא של העיר ישתמשו לכה"פ איזה פעמים באיזה רחובות הגדולות ואז גם שאר הרחובות שהם פתוחים להרחובות הגדולות יהי' נידונים כמפולש לדה"ר וכדו', דא"כ באופן זה איכא סוכ"ס (רחוב או) רחובות גדולות בהעיר המשמשים את הס' ריבוא שבתוכו.

אבל באופן שכל הס' ריבוא של העיר אינם משתמשים לעולם באיזה רחוב או רחובות גדולות, דא"כ ליכא שום רחוב (או רחובות) שהוא משמש להם' ריבוא בשום פעם, בכה"ג לא מסתבר כלל שהרחובות יהי' נידונים כרה"ר מה"ת מכח שבעיר מצויים ס' ריבוא אנשים ובוקעין בהרחובות. ואם באנו לצרף כל רחובות העיר מטעם שפתוחים זה לזה והולכין מזה לזה, א"כ גם כשאין בהעיר ס' ריבוא רק שבצירוף איזה עיירות הפתוחות זו לזו איכא הס' ריבוא, נמי נימא כן דכל הרחובות של כל הני עיירות מצטרפין הואיל שפתוחין הרחובות והדרכים זה לזה והולכין מזה בלי הפסק.

בענין סילוף דעת רבינו זצוק"ל

והנה זה ברור שדעת מרן רבינו הגדול רשכבה"ג בעל תשו' דברי יואל זצוק"ל הי' ג"כ להורות הלכה למעשה כהך שיטות דאין לנו רה"ר מה"ת, וכסתמת רבותינו השו"ע והגו"כ, כמו שידוע ממה שלא רצה להסכים לאסור נשיאת תכשיטין כרה"ר, וכן ממה שהורה להקל להוציא בשבת ע"י עכו"ם תינוק לעשות הבר"מ בביהמ"ד ועוד ועוד. ואגב אעורר כמה שפירסמו במכ"ע בשם מרן ז"ל שאמר להרבנית תחי' שתמנע עצמה מלהוציא תכשיטה כרה"ר מחשש רה"ר דאורייתא וכו' עכ"ד, דאין הדברים נכונים והשומע שמע וטעה, ואדרבה נהפוך הוא, דהרבנית תחי' שאלה למרן ז"ל היות דאיכא שמועה בשם הגאון ר' יונתן שטייף זצ"ל שהנשים ימנעו מלצאת בהתכשיטין כרה"ר. והשיב לה מרן ז"ל שא"צ לחוש כלל ותתנהג עצמה כמו עד עכשיו. וכן התנהגה הרבנית תחי' שהיתה יצאת בכל שבת בתכשיטיה כרה"ר כמו שמעידים כל קרוביה, (ועיין חו"מ סימן ל"ה ס"ד

ברמ"א). ופלא מאוד שמפרסמים ברבים היפך המציאות, בעוד שאיכא הרבה שזוכרים האמת, ועכ"פ הוא דבר שהי' בכלל (הפירסומים בשם מרן ז"ל) וללמד יצא.

ואמרתו להודיע להדר"ג שליט"א מה שהי' לי עם חכ"א בענין המכתב שכתבתי בנוגע לדעת מרן ז"ל שהדבר ברור שמעולם לא התנגד לערב שכונה של שומרי תו"מ, והעידוב נעשה ע"י מודה מובהק, וכמוש"כ הרבנים הגאונים שליט"א. והחכם הג"ל בא בחבולות טענות בידו נגד המכתב שלי, ואחר שמוע כל טענותיו עניתי לו, שמעתי כל דבריך הנאמרים בטוב טעם, אבל יש לי לשאול אותך, הרי גם לדבריך (שמרן ז"ל התנגד בשיטה לעשיית שום עידוב בעיר ברוקלין), סוכ"ס אתה מודה שמרן ז"ל לא זאת כלבר שלא ציוה (לא לו הרבנים האומרים משמו) לפרסם שיטתו ברבים, אלא אף זאת שאפי' לא ביקש מהם דבר זה לפרסם שיטתו ברבים כדי שיעמוד הדבר לדורות למשמרת, ומי הי' עוד כמוהו שהי' צופה למרחוק והי' דואג על העתיד שלא תשתכח ח"ו תורה מישראל וחירף נפשו בעד קדושת השבת (כגון בנוגע לשיטת ר"ת וכן בכל דבר), וכל מה שהי' רואה לנחוץ לקבוע לדורות לא הי' חת מפני כל, וכל המירחות לא עצרוהו מלפרסם דעתו ברבים, הן בעל פה והן בכתב, והאך אפשר הדבר שכאן בענין העידוב, בדבר גדול ונשגב כזה, לא הודיע ברבים כלום משיטת ההתנגדות שלו. וכי אפשר שסמך עצמו על מה ששאלו אותו איזה יחידים בביתו נאווה קודש והשיב להם שהוא אינו מסכים, ולא ציוה להם וגם לא ביקש מהם שיפרסמו דעתו ברבים למען יעמוד הדבר לדורות למשמרת. ואדרבה לאחד שפירסם דעתו ברבים ה"ה הרה"צ משאץ זצ"ל, השיב שהוא אינו מתערב בענין זה (והרה"צ הג"ל פירסם כן ברבים בשעתו בקובץ "המאור"), והאך אפשר שמרן ז"ל לא ראה לנחוץ לכתוב עכ"פ איזה שורות בענין זה כדי להודיע דעתו לרבים, ועכ"פ לאנ"ש הסרים למשמעתו.

והחכם הג"ל עם כל טענותיו לא מצא מענה, והודה בפיו שהצדק עמי וכמו שכתבתי במכתבי, ודבר זה הי' במעמד כמה בני"א. ואמרתו להעומדים שם, הביטו וראו חכם מה הוא אומר, כי מדת החכם שהוא מודה על האמת ואינו מתעקש, כל זה ראיתי להודיע להדר"ג שבדאי יהי' לו הנאה מזה.

אבל מ"מ כל זה לענין הג"ל, אולם מצד אחר הרי לא רצה ליתן הסכמתו לערב כל מאנהעמן או כל ברוקלין, ועל כן יש מקום שחשש שאמנם אפשר שהרחובות הכי גדולות של העיר שכיחי בי' ס' ריבוא בוקעים בו (ובכה"ג ל"מ צוה"פ אלא צריך מחיצות גמורים ודלתות במקומות המפולשים כמבואר ברמב"ם הל' פ"ה הכ"ד ואו"ח סימן שס"ד ס"ב וסימן שצ"ב).

אך כל זה לענין לערב כל מאנהעמן, או כל ברוקלין, דאיכא בתוכו גם רחובות הכי גדולות כג"ל, אבל בנידון לערב רק שכונה אחת, שרובם שומרי תו"מ ונעשה בפיקוח רב גדול ומובהק בהוראה כמו מע"כ הדר"ג, בודאי דיכולים לסמוך על הוראת מרן רבינו הגדול וצוק"ל הג"ל דהעיקר להלכה למעשה כמ"ד דאין לנו רה"ר מה"ת, כיון שאין בו ס' ריבוא וכג"ל. וכל זה ראיתי להעיר בחפזי כי עכשיו אין לי פנאי להאריך יותר, ובחי' להל' עירובין הארכתו בהרבה פרטים.

וה' שנתיו של הדר"ג יאריך ויקבל החוה"ש מארדה"ש

מנאי מוקירו כערכו הרם

הק' יצחק הלוי מאנדל